

УДК 327:502.131.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.21>

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ ЩОДО ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Філик Н.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
Державного податкового університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3838-73>

Гаврилішин А.П.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3488-7693>

Філик Н.В., Гаврилішин А.П. Формування стратегії України щодо охорони навколишнього природного середовища.

Стаття присвячена питанням охорони навколишнього середовища в умовах виникнення нових екологічних кліматичних та епідеміологічних викликів, що має вплив на економіку та соціальну сферу держави. Необхідність дослідження в комплексі пов'язано з тим, що екологічні виклики мають глобальний характер та є взаємозалежними. Метою цієї статті є комплексне дослідження підходів до розуміння особливостей національної стратегії щодо охорони навколишнього середовища, в контексті нових кліматичних викликів та пошук механізмів впровадження нових екологічних ініціатив та застосування нових екологічних та енергетично-економічних технологій.

У статті зосереджено увагу на аналізі сучасних екологічних викликів які посилюють науковий інтерес до тематики формування єдиної стратегії охорони навколишнього середовища. Підсумовується та констатується необхідність спільними зусиллями розбудувати колективну систему безпеки і компенсувати завдану природі шкоду та попередити подальші негативні явища. Серед напрямків і дій можна виділити: розробити Стратегію України щодо охорони навколишнього середовища, розвивати і сформулювати екологічну освіту та екологічну свідомість громадян; розробити комплекс заходів щодо адаптації різних сфер людської життєдіяльності та виробничих галузей; прийняття Закону України «Утилізацію твердих відходів».

Ключові слова: екологічні виклики, кліматичні зміни, охорона навколишнього природного середовища; епідеміологічні виклики та катаклізми, стихійні лиха.

Filyk N.V., Havrylishyn A.P. Formation of Ukraine's strategy for environmental protection

The article is devoted to the issues of environmental protection in the conditions of new ecological, climatic and epidemiological challenges, which has an impact on the economy and social sphere of the state. The need for research in the complex is due to the fact that environmental challenges are global in nature and are interdependent. The aim of this article is a comprehensive study of approaches to understanding the specifics of the national strategy for environmental protection in the context of new climate challenges and finding mechanisms for implementing new environmental initiatives and the application of new environmental and energy-saving technologies.

The article focuses on the analysis of modern environmental challenges that have increased scientific interest in the formation of a unified strategy for environmental protection. The necessity of joint efforts to build a collective security system and compensate for the damage caused to nature and to prevent further negative phenomena is summed up and stated. Among the directions and actions are: to develop the Strategy of Ukraine for environmental protection, to develop and formulate environmental education and environmental awareness of citizens; to develop a set of measures for the adaptation of various spheres of human life and industries..

Key words: environmental challenges, climate change, environmental protection; epidemiological challenges and cataclysms, natural disasters.

Постановка проблеми. Актуальність теми обумовлюється поєднанням екологічних, кліматичних та епідеміологічних викликів та природних катаклізмів в один історичний період часу, що вплинуло

на привичний ритм життя та вносило свої корективи у суспільний та економічний розвиток світу та національних держав. Дійсно, в останні роки світ зазнає стихійних лих та різних кліматичних катаклізмів, що на думку науковців пов'язано із життєдіяльністю людини та залежить від способу її впливу на навколишнє середовище. Відповідно, подібні виклики призвели до посилення дискусій серед науковців, політиків та громадських діячів щодо шляхів виходу із подібної ситуації та її попередження на майбутнє. В цілому, більшість подібних дискусій ведуться в напрямку розроблення стратегій розвитку окремих галузей економіки в контексті зміщення акцентів із видобування та споживання природних ресурсів до біоекономіки та відновлюваних технологій. Особливої уваги, на думку авторів, в рамках зазначеної теми, заслуговують питання співвідношення охорони навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженнями питань охорони навколишнього середовища займаються як профільні фахівці екологи так і вчені із суміжних галузей, як право, соціологія, філософія, тощо. Серед найбільш знакових ми можемо відмітити праці В. Костицького, Н. Кобецької, авторів профільних навчальних посібників, С. Романенка, автора досліджень проблем екологічної безпеки, О. Заржицького, щодо проблем правового забезпечення екологічної політики України тощо. Водночас, виникнення нових викликів в сфері охорони навколишнього середовища призводить до посилення уваги до наукових пошуків і практичних напрацювань в даній сфері.

Метою цієї статті є комплексне дослідження потреби національної стратегії щодо охорони навколишнього середовища, в контексті нових кліматичних викликів та пошук механізмів впровадження нових екологічних ініціатив та застосування нових енергетичних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні особливо стали явними екологічні та природні виклики, які несуть великі загрози для людства, а початок 2020 року додатково приніс нові випробовування через епідемію корона-вірусу COVID-19, яку суспільству вже скоро 3 роки не може подолати, до екологічних викликів додалися безпекові, актуалізувались санітарно-екологічні. Відповідно, виникла потреба переосмислення основних напрямків екологічної політики Української держави в контексті посилення охорони навколишнього середовища з врахуванням усіх зазначених викликів.

Сторично, ще в 1992 році була прийнята на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку Рамкова конвенція ООН про зміну клімату [1], схвалений 1997 року Кіотський протокол [2] до неї та Паризька кліматична угода [3] в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (UNFCCC) та інші міжнародно-правові акти, які встановлюють базові стандарти в сфері охорони навколишнього середовища. Відповідно, на рівні галузевого законодавства питання регулювання екологічної безпеки деталізоване в н Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», де в ст. 50 дається наступне визначення, що екологічну безпеку слід розуміти «як стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів [4].

Одним із важливих напрямків розвитку України є «забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження і відновлення навколишнього природного середовища. Такий підхід можна визначити як еколого-правовий імператив, що сприйнятий майже у всіх державах світу...» [5, с. 3]. Усі питання щодо охорони навколишнього середовища мають глобальний характер і взаємозалежність, яка полягає в їх послідовності виникнення та впливу на інші чинники та регіони, що свідчить про потребу їх дослідження в взаємозв'язку. Так, наприклад, виверження вулкану Кумбре-Вьеха на Канарських островах спричинив до того, що токсичний газ досяг території України, а ступінь захмарності через попіл значно зріз в таких країнах як Греція, Іспанія та інших сусідніх державах. Інший приклад - це аварія на Чорнобильській атомній станції, так досі в різних частинах Європи є значним вплив на навколишнє середовище, що було спричинене найбільшою техногенною катастрофою в історії людства, аварією на Чорнобилі. Крім того, наслідки порушення екологічних норм і правил - це не лише загроза для життєвого середовища мешканців нашої країни, а й блокування інвестицій та економічного розвитку, адже Україна претендує на входження в основні європейські інституції та є частиною Європейського екологічного простору. Враховуючи, що українське природоохоронне законодавство є одне із найбільш європейсько інтегрованим, тому питання дотримання європейських стандартів має не лише наукове, але і практичне значення. Відповідно, усі вищевказані питання свідчать про потребу переглянути основні напрямки екологічної політики Української держави в контексті міжнародного досвіду та міжнародних зобов'язань України в зазначеній сфері в напрямку подолання та швидкого реагування щодо екологічних викликів [6, С. 32]

Актуальним є питання зменшення та зникнення невідновних природних ресурсів і відповідно, питання їх економічного використання. Так, наприклад, «ситуація із самовільним старательським видобутком бурштину в Житомирській, Волинській та Рівненській областях України набула масштабу

справжнього екологічного лиха: на сьогодні пошкоджено понад 6,2 тис. га земель лісового фонду і більш як 1 тис. га сільськогосподарських земель» [9], що свідчить про глобальний стан екологічної катастрофи для регіону. Прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» [10] повністю не вирішило зазначених вище питань, а зменшення порушень в зазначеній сфері пов'язують із зменшенням ціни на закупівлю бурштину більше чим в два рази, введенням карантинних обмежень, зменшенням попиту у зв'язку із зменшенням збуту обмеженого каратином, тощо. Поряд з тим, є і позитивні зрушення, до яких експерти відносять запровадження єдиного дозволу на розвідку з правом видобування бурштину строком на п'ять років на ділянки до 10 га, продаж спецдозволів на електронних торгах, мораторій на вивезення необробленого бурштину за кордон, тощо. Отже, можемо констатувати, що зменшення нелегального видобутку бурштину скоріше носить не системний, а ситуаційний характер, крім того на тих територіях де відбувався такий нелегальний видобуток існує проблема відновлення зелених насаджень, повернення тваринного звіту, рекульвація земель та водних ресурсів, які так і не вирішені системно. Окремо відзначимо, що базовою метою прийняття змін до законодавства щодо видобування бурштину було залучення іноземних інвесторів, які так і не були залучені, адже жодної угоди про розподіл продукції урядом наразі не підписано. Більше того, стало відомо, що канадська компанія Vermilion Energy вирішила не продовжувати переговори про підписання УРП на Балаклійській та Іванівській нафтогазових ділянках, таким чином залишаючи «Укргазвидобування» єдиним переможцем по цих ділянках. Заявлена причина – криза, спричинена пандемією COVID-19. Стало очевидним, що послаблення в екологічному законодавстві та звільнення УРП від погоджень з місцевими громадами не стали стимулюючим фактором для іноземних інвесторів [11].

Сьогодні Україна, як і Європа, стоїть на порозі нових викликів, які об'єднуються в рамках енергетичної безпеки. Особливо гостро постало це питання восени 2021 року, коли в Україні виникла проблема з забезпеченістю газом та високою ціною на його закупівлю. Тому вважаємо, що слід зосередити свою увагу на попередженню потенційних енергетичних кризів на шляхом запровадження та використання відновлюваних джерел енергії. Ми вважаємо, що використання таких джерел в рамках тематики енергетичної безпеки можна розглядатись і як складову екологічної безпеки Української держави, адже ми маємо інфраструктурний, науковий, людський і природний потенціал для використання альтернативних джерел енергії, щодо вироблення електроенергії та тепла [6, С.33}. Цьому питанню присвячено багато уваги відповідних інституцій, громадських організацій та наукових установ в Україні та в інших країнах. Так, за підтримки USAID та в співпраці з Міністерством енергетики України здійснюється проект «Енергетичної безпеки». Так, в рамках цього проекту під «енергетичною безпекою розуміють захищеність держави, її громадян та економіки від загрози дефіциту в енергії» [13]. Ми вважаємо, що ті рекомендації, які були сформовані в рамках аналітичного дослідження проведеного за допомогою USAID «Теплопостачання домогосподарств, які не підключені до системи централізованого теплопостачання: сучасний стан, тенденції, проблеми та перспективи» заслуговують на впровадження в нашій державі.

Крім того, заслуговує практичної реалізації спільні рекомендації Міністерства енергетики України та USAID щодо стратегії водневої енергетики України, Ці рекомендації покликані допомогти в розробці Національної стратегії розвитку водневої енергетики України. Успішний розвиток водневої економіки може принести Україні значні переваги, такі як:

- підвищення енергетичної безпеки за рахунок зменшення залежності від природного газу;
- залучення прямих іноземних інвестицій в країну;
- посилення європейської інтеграції шляхом сприяння регіональному та міжнародному співробітництву;
- декарбонізація важкої промисловості та забезпечення експортної конкурентоспроможності країни у майбутньому [13]. Відповідно, питання застосування водневої економіки посилить питання безпеки польотів та питання вдосконалення механізму її забезпечення, яке на думку окремих авторів є актуальним в Україні, а відповідним компетентним органам потрібно «вдосконалювати механізми реагування на кризові ситуації» [12] в тому числі і екологічного характеру.

Висновок. Отже, провівши дане дослідження можемо констатувати, що існує потреба формування комплексної стратегії охорони навколишнього середовища із врахуванням вищезазначених викликів щодо зменшення парникових газів та переформатування національної економіки на екологічно позитивну, посилення стратегії відновлювальної енергетики та поступову заміну викопних видів палива, збереження природних ресурсів і економне використання невідновлюваних природних ресурсів. Тому, при розробці подібного документу варто взяти до уваги інформацію викладену в інформаційно-аналітичній записці щодо стану законодавства з питань зміни клімату та основних напрямків діяльності Верховної Ради України у цій сфері, щодо необхідності посилення контролю за виконанням національ-

ного законодавства щодо запобігання зміні клімату, реалізацією Україною взятих на себе зобов'язань у відповідних міжнародних угодах. В рамках цього необхідно:

1. Розвивати екологічну освіта та екологічну свідомість громадян, яка є рушійною силою для здійснення відповідних змін в сфері екологічного захисту населення, формування активної громадянської позиції у захисту своїх прав, навикам відстоювати їх в судах.

2. Розробити на національному рівні чітку стратегію теплозабезпечення (не лише централізовано-го) але і домашніх господарств та впровадити на практиці. В контексті цієї програми сприяти розвитку та становленню відновлювальної енергетики через нормативно-правове та організаційне забезпечення цього напрямку. Враховуючи наявні кліматичні виклики розробити комплекс заходів щодо адаптації різних сфер людської життєдіяльності та виробничих галузей до очікуваних кліматичних змін та можливих природних катастроф шляхом навчання населення відповідних правил поведінки в разі настання подібних умов (адже як правило люди панікують і поводяться з порушенням безпекових та соціальних норм) та розроблення відповідних механізмів захисту критичної інфраструктури, укріплення дамб, будівель, розроблення механізмів попередження повеней та ефективного використання водних ресурсів, тощо.

3. Прийняття Закону України Про утилізацію твердих відходів, який би комплексно регулював питання утилізації твердих відходів та регламентував порядок переробки сміття, функціонування відповідної галузевої переробної інфраструктури та виробництво екологічної тари в Україні. Паралельно ми вважаємо, що для вирішення проблеми з забрудненням навколишнього середовища потрібно будувати сміттєпереробні заводи з використанням ефективних технологій переробки. Для цього потрібно залучати ресурси громадянського суспільства в питанні впливу на органи місцевого самоврядування з метою попередження затягування процесу підписання договорів між інвесторами і місцевою владою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.
2. Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змінами та доповненнями). ВВР України. №30. Ст.141. Постанова № 8979382, 22.03.2010, Івано-Франківський окружний адміністративний суд <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/8979382/>.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1991. №41. Ст. 546.
5. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): моногр. Д.: Національний гірничий університет, 2012. 200 с.
6. Філик Н.В. Грабовська Г.М. Екологічні виклики в контексті кліматичних змін та участь України в їх подоланні. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 4(61). 2021. С. 38-44.
7. Закон України Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
8. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-strategiyi-ekologichno-a1363r>.
9. Мацуй В.М., Науменко У.З., Александров О.Л., Кузименко Г.О. Проблеми бурштинового Полісся України, пов'язані з освоєнням розсіпів бурштину сукциніту. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2019/12/19121815570690-9487.pdf>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#Text>.
11. Чи вдасться Україні збалансувати інтереси видобутку та охорони довкілля? URL: <https://dixigroup.org/comment/chy-vdastsia-ukraini-zbalansuvaty-interesy-vydobutku-ta-okhorony-dovkillia/>.
12. Філик Н.В. Безпека польотів та питання вдосконалення механізму її забезпечення. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2020. № 1(54). С. 14-19.
13. URL: <https://www.facebook.com/usaidesp/posts/1360303007496833/>.